

УДК 811. 161. 3

І. У. Сацута

АСАБЛІВАСЦІ СЛОВАЗМЯНЕННЯ НАЗОЎНІКАЎ У СТАРАБЕЛАРУСКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ «ГІСТОРЫІ АБ АТЫЛЕ»

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці словазмянення назоўнікаў у старабеларускім перакладзе «Гісторыі аб Атыле». У граматычным плане адбылося спрашчэнне парадыгмаў скланення. У помніку адзначаецца пэўная колькасць традыцыйных, устарэлых форм, а таксама запазычанняў з польскага арыгінала.

У пачатковы перыяд агульнаўсходнеславянскай мовы назоўнікі размяркоўваліся паміж рознымі тыпамі скланення. Пазней у сувязі з разбурэннем старой сістэмы скланення пачала дзейнічаць тэндэнцыя да ўніфікацыі. Яе праяўленнем сталі пэўныя змены склонавых форм, якія прывялі да пераразмеркавання назоўнікаў па прадуктыўных тыпах скланення. Вынікам гэтага працэсу з'явілася сучасная сістэма канчаткаў назоўнікаў. Характар і некаторыя асаблівасці станаўлення новай сістэмы канчаткаў назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду выразна прасочваюцца пры аналізе паасобных склонавых форм мовы старабеларускага перакладу «Гісторыі аб Атыле».

У назоўным склоне адзіночнага ліку назоўнікі мужчынскага роду незалежна ад старажытнага тыпу скланення адзначаны ў старабеларускім перакладзе з атрыманым у спадчыну ад агульнаславянскай эпохі нулявым канчаткам: *єха^а до него Дэтрыкъ авы з нимъ поради^а* [1, с. 107]; *вди^а ге^аманъ былъ забитъ* [1, с. 113]; *вы его Ма^асъ и зброю ѿбиралъ* [1, с. 119]; *Гаръдэры^а король кгэпидо^а велми мо^аны^а и валє^аны^а* [1, с. 123]; *леж^ат межы тыми мѣ^ацы гдѣ са Рэ^аи Дуна^а починая^атъ* [1, с. 125]; *што бы за щ^атє ємѹ на во^ане бо^ашвецалъ* [1, с. 135]; *Тэвдорыко^асынъ ... секъ са с ними мѹжне* [1, с. 149]; *не бачытє и^а ѿвєсь лю^ав неволи и маєтности* [1, с. 171]; *за таки^азлостивы^аѹчыно^а справе^аливы^асѹбожы^а бѹдетъ ждати* [1, с. 173]; *рокъ, которого Атыла шбѹры^а са на вѣло^акѹю зє^алю, бы^аш^а нароже^ага божого чотырыста па^адєсаты^а* [1, с. 187]; *бѹсє^а на верхѹ нѣкоторое высокое вежы гнє^адо мѣ^а* [1, с. 191]; *Атыла ... жд^а часу, авы скоро бы шгонь ѿтихъ* [1, с. 191]; *конь ... не маючы в совѣ жа^ано^аѹпережаючое хоробы знакѹ наглє здо^а* [1, с. 207]; *дѣдъ его по ш^ацѹ бы^а жы^а* [1, с. 209].

Асаблівасцю, характэрнай для старабеларускай пісьмовай мовы, з'яўлялася спарадычнае напісанне ў некаторых перакладных помніках рэлігійных і свецкіх жанраў XV–XVII стст. паасобных іншамоўных слоў мужчынскага роду, пераважна ўласных імён, з канцавым лацінскім *-усь/-юсь* [2, с. 16]. Такія ўтварэнні характэрны і для старабеларускага перакладу «Гісторыі аб Атыле», дзе яны паявіліся пад уплывам польскага арыгінала: *сторожѹ... де^ажалъ с тоє стороны Дунаѹ не таки^а Матэрнѹ^а* [1, с. 107]; *новина пры^ала, и^а Тэв^авзыѹсь цєса^аѹме^а* [1, с. 121]; *Эцыѹсь... ѿмысли^а... споко^аны^а живо^а вести* [1, с. 129]; *тотъ тогды кгда Гонорыѹсь ѿме^а вернѹ^а са до Рымѹ* [1, с. 129]; *Аэцыѹсь... посла^а тогды по^алы до него* [1, с. 131]; *Королемъ былъ Мэронэѹсь* [1, с. 137]; *Трокгѹсь Помпэюсь пишетъ ижъ тѹю землю... названо... Ишпаннею* [1, с. 137]; *Которы^а сло^а Дюпѹсь ѿлекнѹвши са рє^алъ* [1, с. 161]; *В то^а часть Этэрєѹсь сы^а корола д^акгельско^а почалъ са старать в малъже^аство ш ѿшѹлю* [1, с. 175]; *Эѹзэбиѹсь прыкладаєтъ до того шдинъ ро^а*; параўн. польск. *Euzebius przyklada do tego ieden rok* [1, с. 187]; *Атыла ѿродилъ са бы^а того дня, которого Юлиѹсь цєса^а*; параўн. польск. *Atylavrodzil sie byl tego dnia, ktorego Juliusz Czesarz* [1, с. 534]. У абодвух перакладах фіксуецца ўсечаныя формы, у якіх у выніку

марфалагічнай адаптацыі іншамоўных слоў да ўласных лексем запазычаныя суфіксы адпалі: *Дэтрык* і *Матэрн* *бўдучы непомалу засмічоны, мыслили в томъ и дни и нocy*; параўн. польск. *Detryk u Matern, będąc niepomálu zās mecenі, myslili o thym w ed-niey w nocy* [1, с. 460]; *По Тэвдозыѣсе на Цэсаство наступи Маѣтиа*; параўн. польск. *Po Teodozy usiená Cesárstwo nástapil Márcyan* [1, с. 468].

Назоўнікі ніякага роду з асновай на *ǫ зафіксаваны ў назоўным склоне адзіночнага ліку з канчаткам -*o/-e(-э)*, з канчаткам -*o* ўжываюцца таксама назоўнікі з былой асновай на зычны: *недалеко было мѣсто, которое звано Потэциана* [1, с. 107]; *са вже соґнцэ хилило къ вечору* [1, с. 111]; *мало не все поле было криваво* [1, с. 115]; *удѣнье было с косматык скур* [1, с. 121]; *повѣтрэ тихое было, и небо пасно* [1, с. 123]; *збурѣе Рэмү и смерть некажого а* са по каталано*ско битве стала* [1, с. 127]; *два разы того року было за мѣнье мѣсеца, ...небо са кривавыми вороты шворыло* [1, с. 139]; *са ве*коє штѣсюль мовенье стало* [1, с. 145]; *тогда са стало великое вси* кликанье и верещанье ку небү идучое* [1, с. 205].

Рэдкія ў старабеларускім перакладзе назоўнікі з асновамі на *n заканчваюцца ў назоўным склоне адзіночнага ліку -*а*: *дошли были а* до корола бэты*коє стороны которому было има Мирома* [1, с. 129].

У родным склоне адзіночнага ліку ў агульнаўсходнеславянскай мове дапісьмовай эпохі назоўнікі мужчынскага роду асноў на *ǫ мелі выключна канчатак -*а/-я*. Аднак ужо ў самых ранніх пісьмовых помніках назіраецца ўздзеянне на іх асноў на *i і з'яўленне канчатка -*і/-ю*. Тэндэнцыя да замацавання старога ці новага канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду роднага склону мае месца і ў старабеларускім перакладзе «Гісторыі аб Атыле». Сфера размеркавання іх тут, як і ў іншых помніках, у значнай ступені залежала ад прыналежнасці назоўнікаў да пэўных граматычных катэгорый і семантычных груп.

З канчаткам -*а/-я(-а)* ужываюцца імёны людзей, назвы асоб па адміністрацыйных пасадах, роду заняткаў, сацыяльным становішчы, сваяцкіх адносінах, духоўных якасцях, назвы пабудов, жывёл і г.д.: *тамъ справишы жоґнеры свое ѳдарыли знагла а бе* вѣсти в поґночы на Матэна и на Дэтрыка* [1, с. 109]; *ѳчинили шгроґны а страшливы шкрыкъ вѣючы по во*ску в бѣны стреляючы здалека на непрыатела* [1, с. 115]; *шное раны бли*ною и стрелы половицюѳ цэсара в совѣ сведэцтво далъ* [1, с. 115]; *за сполны* вси* заazoleґемъроку ш нароженьа сына божого чотыры ста первого шбрали Короле** [1, с. 117]; *велмироґтроґны и хитры, в битве всего догладаючы, часомъ мѣґного жоґнера, часоґ спраґного гэґмана повнѣности досыґ чынечы* [1, с. 117]; *за бога хвалили ѳвиша, Марса, Мэркүрыѳша и Венүса* [1, с. 121]; *в тотъ часъ з великою силою хотѣл са до Аэцэѳса и Тэвдорыка прилүчити* [1, с. 127]; *згинеґемъ геґмана неґрыпательского ... саґ себе тѣшилъ* [1, с. 139]; *А ѳаґкгибана корола... в сереґнемъ гүфе поставили* [1, с. 147]; *ѳгрове з лүкоґ... непрыатела конеґ и людеґ много раґ задали* [1, с. 147]; *Тразымүндѳ штеґ ... ш некотороґ игрына скрүчоны с кона на землю бы в битве потоґтаны* [1, с. 147]; *Тразымүдъ Тэвдорыка шґца своего смеґти велии жаґүючиназаґтреґ ... ѳчиниґ емү з великою почеґтностью тако королеви шґхоґ* [1, с. 149]; *прото казаґши всиґ выґти ѳчиниґ до Тразымүда речъ тыми словы* [1, с. 153]; *реґль, штоґ са вичови бога моего шґреть* [1, с. 161]; *албо поволноґю А ѳкладностью шного бискупа бўдучы звитажоны, ...не ѳчинишы жаґное шкоды и кривды никому, ...з мѣґта выеґа* [1, с. 161]; *Казаґ потомъ браны местґскиешворыть А держечы поґ нимъ кона за поводы з великою ѳчтивостью шпроводи* [1, с. 161]; *его званоЛюпү то еґ волккъ человекъ сватобливого жывота* [1, с. 161]; *Тотъ зъ ѳвтропеку сестрою сво-*

ёю панё^акою, ещѣ з молоды^х лѣтъ до кляштора даною, ... ўстави^ане са моли^авами ба-
вили [1, с. 163]; Але са на вси^х срожыли, и на ты^х которые са были до костела
зобра^а [1, с. 171]; заручы^а еѣ за Этэредѣса [1, с. 175]; са^а Атыла абы мо^а вѣдати
што са по вснхъ краиннахъ свѣта дѣѣ^а постанови^а на чотыро^х мѣ^аахъ пос^а
[1, с. 179]; Панове прѣ^ане^ашыѣ рымскне... шли до Два папежа [1, с. 197]; Атыла...
некакого Зовара во^аска своего Ге^амана шбра^а, которы^а вѣ^ашы немалу^а часть
во^аска тагну^а до Апүлин [1, с. 197]; посла^а до Вале^атына брата еѣ посла своего
[1, с. 203]; в гробе про^ако^а его поховано на долине Кэазо недалеко в^астольпа
камен^а [1, с. 205].

Па паслядоўнасці захавання старых форм да адзначаных назоўнікаў набліжа-
юцца геаграфічныя назвы, аднак для асобных назоўнікаў фіксуецца толькі новы канча-
так: то^а тогды... положы^а са недалеко в^а Дунажкъ полу^анево^а стороне [1, с. 107];
рекою проти^а воды прыѣхала до Кольназ великою радо^аю [1, с. 175]; але половицу^а
тоѣ стрелы... до Рымү бы^а зъ собою занѣ^а [1, с. 115]; Тамъ зоставившы корабли и
и^ашэ спраты шла пѣша до Рымү [1, с. 175].

Асаблівасцю гэтай групы назоўнікаў у старабеларускай літаратурна-пісьмовай
мове з’яўляецца тое, што ўжываліся яны звычайна з прыназоўнікамі і адлюстроўваліся
часцей за ўсё ў помніках рэлігійных і свецкіх жанраў. Відаць, таму колькасць напісан-
няў аналагічных слоў са старым канчаткам тут некалькі большая ў параўнанні з іншымі
прадметна-тэматычнымі разрадамі, хоць унутры самой групы яны паступова замяняліся
напісаннямі з новым канчаткам [2, с. 22].

Стары канчатак з’яўляецца адзіным у назвах месяцаў: ўме^а петна^ацатого дня
ма^аца [1, с. 205]. Ён захаваўся нязменна на ўсім працягу развіцця старабеларускай мо-
вы ў помніках розных жанраў.

Канчатак -і^а-ю ў старабеларускім перакладзе маюць назвы з’яў псіхічнай дзей-
насці чалавека: абы^амы ... для страху смерти не в^астүповали [1, с. 165]; коли его
ш^арали короле^а мѣлѣ дванадца^а лѣ^а што е^а проти^а разумү [1, с. 207];
аддзяслоўныя назоўнікі, якія абазначаюць разнастайныя апрадмечаныя дзеянні: То е^а
земла перѣ^адү [1, с. 109]; Атыль^а... бы^а середне^а ўзростү; ...походу г^адого
[1, с. 117]; абы его чоты^а насильне^ашыѣ народы в^асходу сл^аца пэръсове,
в^азаходу висикготове ... встерегли са [1, с. 123]; на тотъ часво^аска егобыло пать
кротъ сто тисече^а до бою люде^а г^аны^а [1, с. 125]; ш^ано може^а што славы достать з
үпорү а з нер^амыг^аности [1, с. 155]; аднаскладовыя канкрэтныя назоўнікі: з кгру^атү
вывѣ^анүшы, ... тагну^алѣ з во^аско^а до Ко^астанцен [1, с. 127]; жадэ^а чоловѣкѣ до бо-
роненьа мүрү пристүпити не смѣлѣ [1, с. 161]; назвы розных адцягненых паняццяў:
за наш^авѣкү буркү^ады^ачыками зовү^а [1, с. 127]; хотѣчы и^а... до сполного покою...
привести, мѣчъ свои тепер в рүки твои дал [1, с. 135]; два разы того року было
за^амѣньѣ мѣсеца [1, с. 139]; са^а ча^а а снадности до^аточѣ^ата волное би^авы иска^а
[1, с. 145]; Валами^а с правого рогү зъ встрогготами Эцыдѣса ры^аски^а чольне^ашы^а
лю^а вштре нагривалѣ [1, с. 147]; Атыла... довѣда^ашыса в^ашпѣкго^аўмыслү трази-
мүндового... при^ава^а до себе свои ж^анер^а [1, с. 149]; та^а ўчыни^ашы водле звычайю
народүсвоего Ма^асови шфары и иншыѣ ш^аходы... вытагну^а з во^аскомъ до други^а
фра^ацү^аки^а мѣ^а [1, с. 159]; Атыла мѣлѣ ўмереть року вѣкү своего па^адеса^а
ш^адо^атого [1, с. 205]; назоўнікі са зборным значэннем: пе^аве^а чере^а Дуна^а ве^анүли са до
своего шбозү [1, с. 111]; ко^ады^а шбачыти мо^а мү^аство шбо^ага людү [1, с. 111];
ро^аказал тогды вси^а шнымъ гру^абого народү краинна^а... абы емү послү^аны бы^а [1, с.
119].

Звяртае на сябе ўвагу шырокае адлюстраванне ў старабеларускім перакладзе канчатка *-і/-ю* ў пэўных семантычных групах. Афэрмленне роднага склону канкрэтных і зборных назоўнікаў новым канчаткам у якасці факультатыўнай нормы сведчыць аб значным пашырэнні яго ў вуснай мове XVI ст., чаго не было раней, бо ў ранняй старабеларускай пісьменнасці тут найбольш трывала захоўваўся яшчэ канчатак *-а/-я*. Можна меркаваць, што пры выбары таго або іншага канчатка беларускі перакладчык арыентаваўся на польскі пераклад, у якім канчатак *-і/-ю* вельмі пашыраны. На гэту думку наводзяць шматлікія супадзенні форм роднага склону ў абедзвюх крыніцах: *с Пэсы до пэного часу переміе възалъ*; параўн. польск. *s Persy do pewnego czasu przymierze wziął* [1, с. 468]; *Бо ты естэсь Би Божы на карае выстуковъ людѹ хрестяскога посланы*; параўн. польск. *Bo thy iesteś Bicz Boży, nākārane występkow ludu Krześciāńskiego posłany* [1, с. 480]; *суть ѡзростѹ високого, але на працѹ нетерпеливы*; параўн. польск. *są wzrostu wysokiego, ale nā praczā niecierpliwy* [1, с. 516]; *ишые въсходѹ слоца краинны... по наши панова емъ суть*; параўн. польск. *Insze Wschodu Słoncā krainy... pod naszym rānowāniem są* [1, с. 516]; *каза раные до шбозѹ шводитъ*; параўн. польск. *kazał rāpne do obozu odwodzić* [1, с. 523]; *А такъ воле преречоного рахѹкѹ... в то часъ емѹ было седеца лѣт и двѣ*; параўн. польск. *A tak wedle przerwczōnego rāchunki... w ten czas tu było siedmdziesiąt lat y dwie* [1, с. 535].

У агульна славянскі перыяд назоўнікі асноўна *и у родным склоне адзіночнага ліку мелі адзіны канчатак *-і*. Аднак вельмі рана адушаўлёныя назоўнікі пад уплывам асноў на *о пачалі ўжывацца з канчаткам *-а*. У старабеларускай мове старыя формы такіх назоўнікаў практычна адсутнічаюць. У вывучаемым помніку пазнейшы канчатак *-а* мае назоўнік *сынъ: року ш нароженья сына божого чотырыста первого шбрали Короле Атылю* [1, с. 117]; *в кождо потребе воено ѡжывали ажъ до чаѹ Креши сына торонового* [1, с. 121]. Са спрадвечным канчаткам ужываецца неадушаўлёны назоўнік *домъ: допусти имъ до дому нти* [1, с. 163]; *каза са е до дому вернутъ* [1, с. 163]; *ѡтекла на верхъ дому своего* [1, с. 193].

Нешматлікія назоўнікі мужчынскага роду з асновай на *и ў старабеларускі перыяд фактычна нічым не адрозніваліся ў родным склоне адзіночнага ліку ад назоўнікаў асноў на *о і замест канчатка *-и* мелі канчатак *-я(-а)*, з якім у старабеларускім перакладзе зафіксаваны назоўнік *огонь: вишы емѹ к воли написаные до шгна вкинути казалъ* [1, с. 195].

У старабеларускай мове ў пераважнай большасці выпадкаў назоўнікі мужчынскага і ніякага роду з былой асновай на *и у родным склоне адзіночнага ліку выступалі з канчаткам *-и*, запазычаным яшчэ ў агульнаўсходнеславянскі перыяд ад назоўнікаў з асновай на *и. Гэтыя назоўнікі часам ужываліся з канчаткам *-я(-а)*, крыніцай якога з'яўляюцца асновы на *о, што знайшло адлюстраванне ў старабеларускім перакладзе, дзе новы канчатак адзіны: *Много королевъ и народѡ будучыдо тогопрыведены чаѹю имена его славою* [1, с. 123]; *на паметкѹ имена атылевого вси людемъ волны до мѣца шного бы прытѹ* [1, с. 123]; *беѡ шхиленья королевства с кореня выворочаѹ* [1, с. 135]; *шдня вчора шнего звѹле* [1, с. 155]; *замѡ шны... шт своего имена назва Будою* [1, с. 179]; *Тал биѡва трывала а до пашнацатого дня а не пеѡе са скочы* [1, с. 209].

У родным склоне адзіночнага ліку назоўнікі з асновамі на *с пад уплывам назоўнікаў ніякага роду з асновамі на *о ўжываюцца ў помніку з канчаткам *-а* і без суфікса: *дѣти и дѣвоки плакали, крычали голо до неба выносечы* [1, с. 173]; *Шпеѡе коесь з неба слышано* [1, с. 173]; *голова хота штѡла штпала* [1, с. 173]; *нѣкоторые хлопи зъ села... люди ѡродливые и дужого тѡла... чынили штѹки дивные* [1, с. 193].

У агульнаўсходнеславянскай мове назоўнікі жаночага роду размяркоўваліся паміж чатырма тыпамі скланення. У сувязі з дзеяннем тэндэнцыі да ўніфікацыі ў іх пачалі адбывацца змены, якія прывялі да паступовага разбурэння старой сістэмы скланення і ўзнікнення новай. Гэты працэс часткова захапіў і перыяд фарміравання старабеларускай мовы. Ён выразна прасочваецца пры аналізе паасобных склонавых форм.

У назоўным склоне адзіночнага ліку назоўнікі жаночага роду з асновай на *ā зафіксаваны са старажытным канчаткам *-а/-я(-а)*: *Была тэды быстра и великаа битва и поражка з об'ёу стороу* [1, с. 111]; *та кроуника дгорскаа свѣт чыть же тау великое воуско мѣ* [1, с. 119]; *и такаа его была вырваа военаа* [1, с. 119]; *абы стародаа наа крѣдаа кгоу тоу у дгроду дчинена была поушоа* [1, с. 133]; *река Лигеръ с правое стороны заважаеть* [1, с. 141]; *тоу тѣ прѣкладаючы, же пеушаа сила непрыатеу скаа еу преломена* [1, с. 151]; *Эутропаа тоугнула са еу до волосоу* [1, с. 173]; *доведавши са же дршулаа назадъ едеу а до Кольнаа противъ ее бу выехуа* [1, с. 175]; *поу мау его и забуи и казау вкннѣти и Дунау, над которымъ Букау брыа... дгродское мѣсто лежѣу* [1, с. 179]; *Паунонаа, Гуубуускаа зулаа Трацыа, Мацѣдоннаа, Гловеу скаа зулаа... поу нашѣу пановау неу суу* [1, с. 183]; *влооскаа зулаа в короу коу часе не з великою працою наша будетъ* [1, с. 183].

Адзінай рэшткай ужывання назоўнікаў жаночага роду назоўнага склону адзіночнага ліку з канчатакам *-и* з'яўляецца слова *пани*, якое захавалася тут пад уплывам адпаведнай формы польскай мовы: *Милькота тѣ паниа моладаа вхуодечы до ложницыа та са веу ми в правую ногу в пороу ддарыла* [1, с. 207]. Для гэтага слова фіксуецца і новы канчатак: *инаа шлахѣу наа паунаа ...чыстостъ свою Хрыстѣсуу прау дивомуу девиустваа влюбѣу цовиа уфаровала* [1, с. 175].

Канчатак *-а/-я(-а)* маюць таксама назоўнікі мужчынскага роду з былой асновай на *v: *Гороу тисечеу ихъ полегло, межы которыми Булаа, Кэвэа и Кадыкаа геу ману побиты* [1, с. 111]; *тэды нѣкоторѣу воєводаа добывши шау листау его* [1, с. 171]; *Будаа брау его в животеу Атылевуу ничогоу пэвнуу не вѣдалъ* [1, с. 183].

Назоўнікі жаночага роду з асновай на *ī ў назоўным склоне адзіночнага ліку выступаюць у зыходнай форме з нулявым канчаткам: *котораа коли мене рѣу цау ливаа вышѣу вынесла* [1, с. 141]; *уднаа ноуъ не много иу силыа або сэуцаа прыдауу могла* [1, с. 151]; *але смеу тѣ иу не сухо са нау удереу* [1, с. 155]; *моу нашаа будеу цэлаа зау жды* [1, с. 157]; *Поу тивоу сааа бы вела насъ до тогоу* [1, с. 165]; *уу тѣль же дзросла была куу штѣливааа прыповестъу д егоу жоу неровъ* [1, с. 201]; *буушааа чауу поустроу нуу жоу нероу уу дгровъу побитаа была* [1, с. 209].

Яшчэ ў помніках стараславянскай мовы пачалося выцясненне ў назоўным склоне адзіночнага ліку старажытных форм тыпу *бры, любы, црѣкы* з-за іх невыразнасці формамі вінавальнага склону на *-ѣв-*. Такія формы ў даследуемым помніку з'яўляюцца адзінымі: *кроду во всемъ тѣле егоу дзварылаа, а уу твеу до заснуу пустила са еу кроду носомъ и ддусилаа его* [1, с. 205]; *Милькотаа почулаа же горачаа кроду еу на пеу си тѣлаа, а уу чѣтѣушы саа почалаа мужаа кликати и будитъ* [1, с. 205].

У родным склоне адзіночнага ліку назоўнікі жаночага роду асноў на *ā ўжываюцца з атрыманым у спадчыну ад агульнаўсходнеславянскай мовы канчаткам *-ы/-и*: *занѣу баушыаа зуруаа ивбозуу почалиа дтекати* [1, с. 109]; *дгровеа чауу с пороу киаа проушлоеу ноуы... смѣлеа протиу коу непрыателюу шли* [1, с. 111]; *Атыляа... буу... головыаа воу леу инѣшыу члоу коу помеуноеу, ...бородыаа рѣдѣкоеу, ...рукиаа хиу коеу и мууноеу* [1, с. 117]; *Многоу людеу з далекиаа краиу до негоу са з доброеу волиаа своеезѣу дчало* [1, с. 125]; *протиу немецкоеу напеувеу а потоу и фрау цѣускоеу зулу шаблюаа поднесѣу* [1, с. 125]; *всеу будовау еу длаа уворонуаа дчиненоеу казау показити* [1, с. 127]; *Жикгимоуу ко-*

роль бѹдучы на то^т часъ шное зѣ^мли панѡ^н не далеко ш^тмѣ^ста ... на^а Рѣномълежачѡ^ѡ, з велики^н во^сско^н дорогѹ емѹ зашо^а [1, с. 127]; бы сѧ крѣ^ѣды шное порѣ^жки помстити могъ [1, с. 181]; па^нство ры^мскоє водле воли свое^ѣ наѣ^ждчали [1, с. 183]; жадное и^ншоє надѣ^ни здоро^ѡа не мѣ^ли [1, с. 191].

Асаблівасцю ў скланенні гэтай групы слоў можна лічыць тое, што апошні галосны асновы *и* замяняецца галосным *е* (э, ѣ): тагну^а з во^сско^ндо Ко^нстанцѣн [1, с. 127]; трэ^тюю часть во^сска своего до Ишпанѣи бы^л посла^а [1, с. 137]; Францѣи немалюю часть... по^а нашы^н панова^ѣемъ сѹть [1, с. 183]; ѹтекли были до некоторое вы^ѣпы недалеко ш^т Аквилѣн [1, с. 187].

Той жа канчатак, што і назоўнікі жаночага роду, у родным склоне адзіночнага ліку маюць назоўнікі мужчынскага роду: Ѹ Атыли и Ѹв ѹгробъ бы^л в ласцѣ [1, с. 129]; И привели его до Атыли [1, с. 133].

Канчатак *-и* ў родным склоне адзіночнага ліку быў характэрны таксама для назоўнікаў з асновамі на *ї і на *ы. Ѹдарыли знагла а бе^ѣвѣсти ш^о по^аночы на Матѣна [1, с. 109]; указалъ бы по собѣ неаки^н зна^кскро^нности, по^ѣстагливости и справѣдливѡ^ѡти [1, с. 123]; ш^ано може^т што славы достать з ѹпораа з нерѡ^ѡмьѣлности [1, с. 155]; вси были ш^осѣливое цноты и чыстости [1, с. 175]; великое крви и лю^аское и ко^сское было пролитъе [1, с. 147]; есте вы ш^тпрѡ^ѣдивы^х а мужны^х жо^анерѡ^ѡкрови далеко ш^тродили [1, с. 171].

Для назоўніка з былой асновай на зычны *мати* ў родным склоне характэрна форма з суфіксам *-к-* замест былога *-ер-*: его приведено до цѣсара за радою Плаццѣи матки [1, с. 129].

У давальным склоне адзіночнага ліку назоўнікі жаночага роду з асновай на *ā маюць канчатак *-е-и*. Котораа идеть шдъ Тисы реки а^ж до другоє реки Танаи^ѣ кѹ по^ано^нно^ѡстороне [1, с. 119]; га его дѹхѹ, на^ахненью и воли мѹшѹ быти послушѡ^ѡ [1, с. 167]; такъ много пане^ѣ дали и^хѹршѹли в товары^нство [1, с. 175]; подо^ѡна ре^ѣ є^т къ вѣ^ѣре [1, с. 177]; а пото^ѡмъ възлетѣ^ѣ къ горе [1, с. 187]; шгледѣли сѧ были на всакне потребы ... кѹ шбороне ме^ѣта [1, с. 187].

Аналагічна афармляецца давальны склон назоўнікаў мужчынскага роду адзіночнага ліку з асновай на *ā: королю Атыли добровѡ^ѡне сѧ по^адали [1, с. 125]; не^ѣцы на шнъ часть Атыли послушни были [1, с. 147]; все товѣ^ѣ тако слѹзе божомѹ... послушно бѹдетъ [1, с. 161].

Назоўнікі жаночага і мужчынскага роду з асновай на *ā маюць у вінавальным склоне адзіночнага ліку спрадвечны канчатак *-ѹ-ю-*: Ѹзъ бѣскую землю, Ахаю, Трацыю и Мацѣдонню Ѹ свое^ѣ вла^нности мѣ^лъ [1, с. 107]; в людѹ Ѹгѡскомъ великую порѣ^жкѹ чынили [1, с. 111]; половницѹ тоє стрелы... до Рымѹ бы^л зъ собою занѣ [1, с. 115]; шбрали короле^ѣ Атылю [1, с. 117]; бы его Ма^ѡсъ Ѹ зброю ѡбиралъ [1, с. 119]; Бѹдѹ брата своего переложы^л надъ Ѹсею шною кранною [1, с. 119]; на тѹю во^ннѹ готова^ѡа новина пры^ѹла [1, с. 121]; з велики^н во^сско^н дорогѹ емѹ зашо^а [1, с. 127]; то сѧ Атыли на^анадѣ^ню прыдало [1, с. 131]; ко^ѡт тове за давны^х часѡ^ѡ ш^тнесли были ш^тѸгровъ кривдѹ [1, с. 131]; єсмо мѣ^ли такѹю надѣ^ню шбороне^ѡа [1, с. 137]; Ѹѹтропню... з велики^н плачо^ѡ похѡвали [1, с. 173]; шные дѹжыє тѣ^ѣла... сѧ бо^ѡзде^ѣ на жо^ане^ѡскую працѹ ни^ѣли на кѹкгла^ѡство згодити могутъ [1, с. 193]; проси^л абы емѹ да^л в ма^ѡже^ѡство Гонорыю сестрѹ своюа в посагѹ половницѹ панства своего [1, с. 203].

Форма назоўнікаў жаночага роду на *ї ў вінавальным склоне адзіночнага ліку супадае з формай назоўнага склону і мае нулявы канчатак: частью мо^ѡю ча^ѣтѹ тѣ^ѣ черезъ пода^ѣе подъ свою мо^ѡ подѣ^ѣвили [1, с. 113]; Жо^анеры его мѣ^ли бронь с тата^ѡскоезе^ѣли прынесенѹю [1, с. 121]; до фра^ѡцѹско^ѡ земли прытагнулъ

большъ дла того абы королевъ и народовъ прызнь нижи непрызнь собѣ зъедналъ [1, с. 131].

У творным склоне адзіночнага ліку назоўнікі жаночага роду з асновай на *ā і на зычны ўжываюцца з канчаткам -ою/-єю (-эю): *са та^а стали ѿ людє^е пото^аныхъ памє^ткою* [1, с. 113]; *стреляючи здалека на нерыпатела рѳною бронєю мешали и^а гүфъцы* [1, с. 115]; *до Конста^атынопола з надѣєю звитє^нства прыближа^а са* [1, с. 121]; *ѿгрове ѿ гѣ^тманѳ тѣждозыѳсовы^к ѿдною би^твою были звитажоны* [1, с. 121]; *вы за мою справою проти^ѳ нмъ вытл^анете* [1, с. 145]; *түю землю которю пере^а ты^а Иберыєю^ѿ Ивѳра звано, на^звано ѿ И^шпала И^шпаниею* [1, с. 159]; *Тотъ зъ Ѵтропею сестрою своєю панє^нкою ... ѳстави^нне са моли^твами бавили* [1, с. 163]; *за его хорүгѳюсмѳле по^ддуть* [1, с. 185]; *мѳцаны позабива^а, мѳсто збүры^а и з землею зровналъ* [1, с. 197]; *ѳшүла назадъ еде^т зъ ма^ткою и з сестрою Флюре^нтыною* [1, с. 175]; *почали бүдовать тоє мѳсто, которое теперь Венецю зовүть* [1, с. 203].

Выпадкаў ужывання скарочанага канчатка -ой/-ей у разглядаемым помніку не сустракаецца, як не сустракаецца гэты канчатак і ў іншых помніках старабеларускай пісьменнасці, хоць Я.Ф. Карскі пісаў, што з’яўленне яго ў беларускіх крыніцах адзначаецца ўжо з XV ст., аднак ілюстрацыйнага матэрыялу на гэту з’яву ён не прыводзіў [2, с. 53].

У творным склоне адзіночнага ліку канчатак -ою маюць таксама назоўнікі мужчынскага роду цвёрдай разнавіднасці з асновай на *ā. Назоўнікі мяккай разнавіднасці набылі ўжо форму старых асноў на*ō: *толко самъ вже бы^а з братомъ Бүдою зѳта^а* [1, с. 117]; *з радѳ^тю и з великою коры^тюзъ Атылє^н ве^нүли са до Быка^нбрыен* [1, с. 121]; *то^т замо^к и мѳсто ещє и тепє^р Бүдою зовүть або Бүдзынє^н, а нѳмцы Эцэльбүкгъ, то есть замо^к Атыли^н* [1, с. 179]; *замо^к шны^а ... каза^а бы^а Атылємъ прозвати* [1, с. 179].

Назоўнікі жаночага роду з асновай на *ī і на *i выступаюць у творным склоне адзіночнага ліку з найбольш пашыраным у старабеларускай пісьменнасці канчаткам -ю, пры гэтым даволі часта апошні зычны або група зычных асновы выносяцца над радок: *немалюю часть неме^нкое зе^нли по^д своєю вла^нно^{ст}ю мѳлъ* [1, с. 107]; *частью мо^нюча^{ст}ю тѣ^ж черезъ пода^не подъ своєю мо^н подѳбили* [1, с. 113]; *з радѳ^тю и з великою коры^тю зъ Атылє^н вернүли са до Быка^нбрыен* [1, с. 121]; *тою рє^чю указалъ бы по собѣ нѳяки^н зна^к скрѳ^нности* [1, с. 123]; *зброн ваши крѳ^ю скропленые шгледаете* [1, с. 145]; *Тразымү^дъ Тѣждорыка ѿца своего сме^тти велми жа^нүючи ѳчыни^а емү з великою поче^{ст}ностью тако королеви ѿѳ^ра, на што ѿгрове з обозүсвоего гледели* [1, с. 149]; *сме^тть ѿцовъскюю ѿгѳскою крѳ^ю шплатили* [1, с. 149]; *мѳста збүрившы все мо^цью подъ своєю мо^ц подѳбиваетъ* [1, с. 161]; *бүдүчызвитажоны крє^бкостью чоловічюю вѳры которюю вы^нали ѿстүпать* [1, с. 167]; *та^к шнаш статэ^нна невѳста жо^ннера спро^нного спросно^н хүти сме^ттю своєю ѳшла* [1, с. 193]; *пере^а его сме^ттью на два^аца^ть дни^а комэтү кү всхѳдү сло^нца видєно* [1, с. 207].

У месным склоне адзіночнага ліку назоўнікі жаночага роду з цвёрдай асновай на *ā і на зычны маюць канчатак -є (-э): *Положили са шбозѳ в долнне Та^ннокъ* [1, с. 111]; *Мүжне собѣ в би^тве почина^н* [1, с. 111]; *мѳсте^нка которые емү на дорозе были... боронєно* [1, с. 129]; *ѳв үгрѳ бы^а в ласцэ* [1, с. 129]; *же шбош сторона до^нго ѿднакое щастье в би^тве мєла* [1, с. 149]; *ш твое^н громаде ѿ страхү дрыжачѳ радн^а* [1, с. 167]; *не могли... стрэлына тетивє положить* [1, с. 195]; *досыть мѳли на то^н славе* [1, с. 201]; *шпү^нтившы түю ча^{ст} короле^нства котора ш ма^тцэ на*

него прыходила до тата^оское земли за ро^о ве^ону^а са [1, с. 209]; хто бы што далее^и в справах^х ѿго^о скихъ вѣдати хотѣ^а неха^и въ ихъ кро^оницѣ чытаеть [1, с. 209].

У месным склоне адзіночнага ліку пры мяккай аснове назоўнікі жаночага роду на *ā, на *ī і на *ī̄ выступаюць з канчаткам -и, з канчаткам -ы – пры зацвярдзелай: *Кгды то Тешдорыковн по про^оницы поведано, послове не справи^ишы ничего ве^онулнса* [1, с. 131]; *набольше^и въ вѣры а в милости кѹ немѹ и кѹ бли^инемѹ належить* [1, с. 135]; *шаблю мою ѿ крви непрямательско^о вгрѣтѹю ... вгледаете* [1, с. 145]; *дѣво^окѹ малю^окѹю... ѿ шын собѣ на ху^от ка^х ѿвезала* [1, с. 163]; *ѿго ѿ вѣре а в милости вы^инавають* [1, с. 169]; *всѣвши тѣды ѿ Базылен ѿ корабль Рѣно^имъ рекою дол^ь ехала до Кольна* [1, с. 175]; *хто з ва^о не мѣлѣ рѣкѣ ѿ крви* [1, с. 185]; *Атыла... в ы^ишы^х свон^х помочее^и надѣи здорѣ^а не мѣлѣ в^ано ѿ свое^и дѹжѣ^ити* [1, с. 189]; *бүсель чючы прышлы^и ѿпадо^о хотѣлѣ дѣти свон мѣть на во^иности* [1, с. 191].

У назоўным склоне множнага ліку назоўнікі нязменна захоўваюць канчатак -и/-ы. *же^иди на которыхъ стоа^а были золотые* [1, с. 119]; *дѣти и дѣво^оки плакали кричали голо^о до неба выносечы* [1, с. 163]; *тогда наши рѣчы спо^ане прынду^и* [1, с. 185]; *иные краины што день до него са зъ^еч^ачили свѣта силы и шабли его не до^инали* [1, с. 191].

Па-ранейшаму нязменнымі застаюцца формы роднага склону множнага ліку назоўнікаў на *ā і на *ī: *закоро^окн^и ча^з рѹ^к до рѹ^к перешло* [1, с. 117]; *вси для рыцэръскн^х спра^е... королю Атыли доброволен са па^адали* [1, с. 119]; *послалѣ тогда третью ча^от во^иска своего на пѹ^отоше^ее грани^и ишпа^искн^х* [1, с. 129]; *продкове его зъ стоа^и свон^х в^оѿгро^о были выгнаны* [1, с. 135]; *ро^окоше^и телесны^х занедба^ишы розумѹ ищѹ^и* [1, с. 135]; *черезъ колко ноче^и виденокомѣтѹ* [1, с. 139]; *рѣче^и всн^х трѹ^аны^х сполне зноше^ее іакѹю колвѣ^к побѹ^акѹ вамъ до шказова^а мѹ^жства дала* [1, с. 141]; *положы^и се бы^и и засе^и пры граница^х ты^х по^а* [1, с. 159]; *рѹшыло Атыли непомалу пла^иливое шное невѣ^иты надзное до ногъ его па^ае^и* [1, с. 163]; *не для мон^х заслугъ, але зъ вла^оное своее добро^иливости хотелъ мене ла^ики своее а нешшачованы^х добръ свонѹхъ ѿча^отникомъ мѣть* [1, с. 167]; *нашли десеть пане^и шсо^оное чысто^ити и статѣчно^ити* [1, с. 175]; *Атыла... в ы^ишы^х свон^х помочее^и надѣи здорѣ^а не мѣлѣ в^ано ѿ свое^и дѹжѣ^ити* [1, с. 189].

У давальным склоне множнага ліку назоўнікі жаночага роду паслядоўна ўжыты з традыцыйным канчатакам -амъ: *справа^и твои^и пожиточни быти могу^т* [1, с. 157]; *жѣ^инере которые праца^и а ѿставичнымъ справамъ прывыкли не знич^енели ѿ прожнева^ю а в покою* [1, с. 197]; *А да^ишы са и^х про^оба^и и пла^чѹ ѿвѣсть та^к пѣвное звнта^жство з рѹ^к ѿпусти^и* [1, с. 201].

У вінавальным склоне множнага ліку назоўнікі жаночага роду афармляюцца з дапамогай канчатка -ы/-и. *Жѣ^инеры его мѣли... ша^или ѿ боковъ... бородаы до^игне* [1, с. 121]; *которые тепе^о в^именивши и в^инавшы нѣкоторые литеры зову^т Кѣазо* [1, с. 135]; *зоставившы жоны... тагну^или до Тѹли* [1, с. 139]; *трѹ^аности а не^епечности... мѹ^жны^и сѣ^ицѣмъ не перемогли* [1, с. 141]; *та^и ѿчынн^ишы водле звычаю народѹ своего Ма^осовн шфары вытагну^а з во^оскомъ до дрѹгн^х фра^ицѹ^кн^х мѣс^т* [1, с. 159]; *абы дѣво^окн выхвала и за мѹ^ж выдала дарова^ишы каза^а са е^идо домѹ вернѹть* [1, с. 163]; *люди іако и был^алата мѹсели еда^т незвы^илые потравы розмантые хоробы прыносачые* [1, с. 189].

У творным склоне множнага ліку назоўнікі жаночага роду выступаюць у сваёй спрадвечнай форме з канчаткам -ами. *Жѣ^инеры его мѣли ... лѹки зъ стрѣлами* [1, с. 121]; *на во^ину са з ни^и стоварышы^а тагну^чы его к собѣ ча^отѹ швѣ^ит^иницами*

[1, с. 131]; *Главу першого своего мужьства та великими працами ...на постра не-прятелю ычинили* [1, с. 155]; *зъ жонами и з дѣтми до лѣсовъ блнскіи... ытекали* [1, с. 163]; *самъ ее руками своими подвигнулъ* [1, с. 163]; *черезъ весь шныи шлеженья ча ыстави не са моли вами бавили* [1, с. 163]; *его прятелни такъ же про бами ш того ш вели* [1, с. 195].

У месным склоне множнага ліку назоўнікі жаночага роду таксама захоўваюць свае традыцыйныя канчаткі: *А нечю не въ свои справа поступовали* [1, с. 109]; *Атыльла тогды... бы... в рѣчахъ рыцѣскихъ ычоны* [1, с. 117]; *гэбъ такъ на та чы та на хорѣ вѣноси шла* [1, с. 119]; *по тыхъ працахъ чере нѣаки ча ш починали* [1, с. 123]; *в много труно тахъ и небезпечностихъ глѣдѣ ш то* [1, с. 139]; *положи се были и засе пры границахъ тыхъ по* [1, с. 159]; *дѣвоку малюкую... ы шын собѣ на хука ывезала* [1, с. 163]; *много звита ствъ по вси землахъ шде жа* [1, с. 181].

У назоўна-вінавальным склоне парнага ліку зафіксавана ўжыванне назоўніка жаночага роду з канчаткам назоўнікаў мужчынскага роду скланення на *ѡ: *же шбоа сторона до го шднакое шастье в битве мела* [1, с. 149]. Паралельна ў тых жа ўмовах выступаюць назоўнікі назоўнага склону множнага ліку: *вси шбое стороны... крѣю змешалиса* [1, с. 147]; *руки тымъ волне шые мѣла* [1, с. 163]; *дѣ рѣчына во не суть напре шые* [1, с. 185].

Страта парнага ліку характэрна і для іншых скланавых форм: *Была тэды быстра и велика битва и поражка з обѣю сторо* [1, с. 111]; *Гуфѣцэ з обѣ сторо по лѣкупоступовали* [1, с. 147]; *рушыло Атыли непомалу пла ливоє шное невѣ ты надное до ногъ его па не е* [1, с. 163]; *живота зацного рѣками са своими таргнулъ* [1, с. 173]; *з шбуду сторо великое во ско положили са шбозо* [1, с. 209].

Такім чынам, у сістэме скланення назоўнікаў для старабеларускага перакладу «Гісторыі аб Атыле» характэрны працяг працэсаў, якія намеціліся і развіваліся яшчэ ў агульнаўсходнеславянскай мове. Гэта страта шматтыпнасці іменнага скланення, уніфікацыя скланавых канчаткаў, асабліва ў множным ліку, разбурэнне парнага ліку і замена яго формамі множнага, страта клічнай формы. Ажыццяўленне гэтых працэсаў на ўсім працягу гісторыі развіцця беларускай мовы залежала ад дзеяння розных марфалагічных тэндэнцый, ад праяўлення разнастайных з'яў на іншых узроўнях мовы, перш за ўсё ў фанетыцы і словаўтварэнні. Як відаць з разгледжанага матэрыялу, у некаторых выпадках справа датычылася ўплыву іншамоўных стыхій.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Золтан, А. «Athila» М. Олаха в польском и белорусском переводах XVI века / А. Золтан. – Ниредьхаз, 2004. – 554 с.
2. Булыка, А.М. Гістарычная марфалогія беларускай мовы / А.М. Булыка, А.І. Жураўскі, І.І. Крамко. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 327 с.

Satsuta I.V. The Features of Noun's Inflektion in the old Belarusian Translation of the «Attila's history»

The features of the noun's inflektion in the old Belarusian translation of the «Attila's history» are considered in this article. There was a simplification of the declination's paradigm in grammatical plan. A certain amount of the traditional, obsolete forms as well as borrowing from the Polish original translation are fixed in the literary monument.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 18.05.2012